

Соціально-психологічні чинники формування структури ідентифікаційної матриці підлітків.

У статті аналізуються особливості структури ідентифікаційної матриці підлітків інтернатів. Репрезентуються результати дослідження проблеми детермінації структури ідентифікаційної матриці соціально-психологічними факторами. Аналізуються особливості когнітивного компоненту системи “Я”-образів підлітків. Визначені структурні відмінності самовизначення підлітків інтернатів та загальноосвітніх масових шкіл.

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільства не втрачає своєї значущості проблема забезпечення ефективності роботи закладів інтернатного типу. У цьому зв'язку психологічне дослідження формування самосвідомості та становлення особистості дітей позбавлених батьківського піклування в закладах інтернатного типу, а також розробка нових методів психологічної допомоги дітям набуває особливої актуальності. Освоєння системи соціальних відносин і формування на цій основі цілісної узгодженої “Я”-концепції - найважливіша вікова задача підліткового віку. На особистісному рівні її рішення щільно пов'язано зі становленням і розвитком самосвідомості підлітка. Динаміка взаємозв'язку між особливостями уявлень підлітків про себе і їх соціальні очікування з боку соціального оточення є найбільш цікавим і недостатньо вивченим напрямком вікової психології. У зв'язку з цим уявляється, що дослідження процесу розвитку “Я”-концепції підлітків позбавлених батьківського піклування є однією з нагальних проблем, як у плані аналізу закономірностей становлення особистості і самосвідомості людини, так і в плані вивчення оптимізації процесу входження підлітків у світ дорослих, їх соціалізації.

Виходячи з актуальності зазначеної проблеми наша увага у цій роботі зосереджена на дослідженні особливостей когнітивного компоненту системи “Я”-образів підлітків, які перебувають в умовах освітніх закладів інтернатного типу.

Об'єкт дослідження: “Я”-образи підлітків-вихованців шкіл-інтернатів.

Предмет дослідження: Структура ідентифікаційної матриці підлітків-інтернатів.

Мета дослідження полягала у емпіричному дослідженні особливостей системи “Я”-образів підлітків, що перебувають в освітніх закладах інтернатного типу.

Основна **гіпотеза** полягала у припущенні, що в умовах соціальної депривації у підлітків когнітивний компонент “Я”-концепції є мало диференційованою системою, а система “Я”-образів є дезінтегрованою та позбавленою соціально детермінованих компонентів.

Методи дослідження: На даному етапі емпіричного дослідження, була застосована методика - тест Куна і Макпартленда “Хто Я?” Респондентам пропонувалося дати двадцять відповідей на питання “Хто Я?”. У дослідженні взяло участь 166 підлітків шкіл-інтернатів та 150 підлітків середньоосвітніх масових шкіл. Загальна кількість самовизначень у підлітків шкіл-інтернатів – 2365 (кожен респондент назвав від 9 до 20 самовизначень) та 3896 у підлітків середньоосвітніх масових шкіл (кожен респондент назвав від 13 до 21 самовизначення). Для того щоб визначити відсоткову частку кожної категорії в ідентифікаційній матриці, загальна кількість самохарактеристик в кожній з груп приймалася за 100%. В інтерпретації результатів ми виходили з того, що механічна сума індивідуальних свідомостей не тотожна груповій самосвідомостей, а є лише найбільш безумовної та центральною її частиною [1].

Отримана в результаті опитування сукупність вільних самохарактеристик була проаналізована за допомогою контент-аналізу. Він проводився з метою визначення в ідентифікаційних матрицях пріоритетних категорій.

Розглянемо результати отримані за методикою М.Куна і Т.Макпартленда “Хто Я?”.

В результаті контент-аналізу був виділений набір характеристик. Порівняння розподілу самовизначень за тестом М.Куна і Т.Макпартленда “Хто Я?” у групах підлітків, що навчаються в інтернатах і підлітків з загальноосвітніх масових шкіл показало, що хоча спостерігається подібність ідентифікаційних категорій, які

використовують для самоопису підлітки обох груп, але можна помітити і досить істотні відмінності, які дозволяють говорити про специфіку “Я”-образів підлітків. В таблиці 1 наведені результати порівняння розподілу ідентифікаційних категорій колективних ідентифікаційних матриць у підлітків обох груп.

Таблиця 1

Розподіл ідентифікаційних категорій колективних ідентифікаційних матриць підлітків шкіл інтернатів (ГПІ) та підлітків середньоосвітніх шкіл (ГПШ)

№	Ідентифікаційні категорії	ГПІ	ГПШ	критерій φ - Фішера
		%	%	
1	особистісні якості	19,88	14,67	1,23
2	учнівська належність	52,41	63,33	1,97*
3	сімейна належність	3,1	52,674	11,28**
4	етнічна ідентичність	5,42	13,33	2,46**
5	статеврольова ідентичність	9,04	25,33	3,94**
6	локальна, місцева ідентичність;	1,81	5,33	1,74*
7	релігійна ідентичність	1,2	6	2,44**
8	громадянство	3,01	11,33	3,00**
9	діяльність	4,22	15,33	3,47**
10	спілкування	7,23	18,67	3,10**
11	перспектива діяльності, побажання, мрії, пов'язані з діяльністю	10,84	18,67	1,98*
12	перспектива спілкування, побажання, мрії, пов'язані з людьми	23,49	18	1,20
13	самооцінка здатності до діяльності	1,81	10,67	3,51**
14	самооцінка соціальних навичок	-	8	
15	суб'єктивний опис своїх фізичної даних	15,06	6,67	2,44**
16	фактичний опис своїх фізичних даних	16,27	5,33	3,24**
17	поточний стан	10,24	4,67	1,92*
18	опис своєї власності	7,23	3,33	1,58*
19	екзистенціальне “Я”.	-	5,33	

* - позначені статистично значущі відмінності при $p \leq 0,05$

** - позначені статистично значущі відмінності при $p \leq 0,001$

Аналіз ідентифікаційних матриць показує, що в групах порівняння існують статистично значущі відмінності у співвідношенні ідентифікаційних категорій. Можна виділити показники, що більш виражені в одній групі в порівнянні з іншою, наприклад, сімейна, статево-рольова, етнічна, громадянська та локально-місцева ідентичності більш виражені в групі (ГПШ), проте в групі (ГПІ) переважає персональна (особистісні якості) ідентичність, самоописи зовнішності (суб'єктивний опис своїх фізичних даних і фактичний опис своїх фізичних даних), підлітки даної групи більш схильні визначати себе через поточний стан і свою власність. Такі категорії як “самооцінка соціальних навичок” та “глобальне, екзистенціальне “Я””

взагалі не зустрічається в ідентифікаційній матриці підлітків шкіл-інтернатів. Слід зазначити, що за категоріями “особистісні якості” та “перспектива спілкування, побажання, мрії, пов'язані з людьми” статистично значущої різниці між групами не виявлено. Такі дані свідчать про те, що у підлітків обох груп, з одного боку, з однаковою інтенсивністю відбувається формування самосвідомості через усвідомлення власне особистісних відмінностей, а з іншого боку, це підтверджує відомий факт, що спілкування є провідним видом діяльності у підлітковому віці, але у групі ГПІ значення категорії (“перспектива спілкування, побажання, мрії, пов'язані з людьми”) значно переважають значення категорії “спілкування”. Ці підлітки відчують брак реального спілкування, що і позначається на структурі ідентифікаційної матриці.

Також ми визначили провідну групу категорій у колективних ідентифікаційних матрицях підлітків обох груп. Так у групі ГПІ переважають самовизначення, які увійшли в категорії “учнівська належність”, “особистісні якості”, “фактичний опис своїх фізичних даних”, “суб’єктивний опис своїх фізичних даних”. Натомість у групі ГПШ переважають самовизначення, які увійшли в категорії “учнівська належність”, “сімейна належність”, “спілкування”, “перспектива діяльності”. Група провідних ідентичностей задає параметри порівняння власної групи з іншими, тому можна стверджувати, що підлітки з інтернатів порівнюючи себе з іншими оперують явними, поверхневими ознаками особистості. На нашу думку, такий розподіл категоріальних самовизначень свідчить про те, що у підлітків з групи ГПІ оцінка інших людей переважно відбувається через когнітивно прості інтерпретаційні схеми. Це призводить до того, що вони виявляються не здатними до адекватної оцінки оточуючих, прогнозування їх можливих конативних та афективних реакцій, а також, відповідно, у цих підлітків не вибудовується система самооцінювання себе через інших (дзеркальне “Я”).

Підлітки групи ГПШ порівнюючи себе з іншими оперують переважно груповими категоріями. Навіть категорія “перспектива діяльності” передбачає входження до певної професійної групи. Наявність такої категорії свідчить про добре сформовану соціальну ідентичність з засвоєними образами “Я”, як члена

певних соціальних груп – теперішніх і майбутніх. Загалом це може свідчити про розмежування у свідомості респондентів розмежування образів актуального, динамічного та ідеального “Я”.

Далі ми визначали актуальність кожної з ідентифікаційних категорій в структурі колективної ідентифікаційної матриці підлітків обох груп. Актуальність ідентичності визначається рівнем готовності, з якою стимул буде кодуватися та ідентифікуватися з певною ідентифікаційною категорією. Тобто, наскільки легко нова інформація буде вписана в ідентифікаційну матрицю суб'єкта. Існують два підходи для вимірювання актуальності категорії в структурі ідентифікаційної матриці. Перший ґрунтується на інтра-індивідуальних порівняннях категорій. У цьому випадку аналізу підлягають наявність даної категорії, частота її застосування при самокатегоризації членів певної групи, місце в ієрархії інших категорій. У рамках другого підходу підкреслюється важливість “інтергрупових” інтерпретацій. Тобто актуальність категорії має вивчатись у порівнянні з іншими групами. Ці підходи ми не вважаємо суперечливими, бо вони можуть доповнювати один одного.

У нашому дослідженні ми визначали актуальність ідентифікаційної категорій як співвідношення певної категорії до загальної кількості самохарактеристик у системі ідентифікаційної матриці. На другому етапі ми порівнювали актуальність кожної категорії у двох групах підлітків.

Найбільш актуальними ідентичностями в обох групах виявилася учнівська належність. На другому місці у групі ГПІ знаходиться ідентифікаційна категорія “перспектива спілкування”, а у групі ГПШ сімейна ідентичність. Наступна за актуальністю категорія у групі ГПІ – “особистісні якості”, а групі ГПШ одразу дві ідентифікаційні категорії “спілкування” та “перспектива діяльності, побажання, мрії, пов'язані з діяльністю”. Такі данні дають змогу визначити особливості кодування та ідентифікації нового стимулу з певною ідентифікаційною категорією. Так у групі ГПІ актуальними є лише статусно-рольові категорії, а в групі ГПШ до статусно-рольових категорій додаються соціально-діяльнісні. Тому засвоєння нової інформації в групі ГПІ утруднено через сталість та жорсткість сформованої недиференційованої ідентифікаційної матриці. Загалом це позначається на

утруднені формування нових “Я”-образів та призводить до зменшення адаптивних можливостей особистості.

Наступним кроком дослідження було визначення полюсу самоставлення (суб’єкт-суб’єктне або суб’єкт-об’єктне) [2]. При контент-аналізі всі відповіді були віднесені до об’єктивних або суб’єктивних характеристик. Такий поділ обумовлений теоретичними уявленнями про “особистісне Я” як певної інтеріоризації індивідуальної позиції в соціальній системі. Такий підхід дає можливість припускати, що відмінності в ідентифікації “ особистісного Я” еквівалентні відмінностям у тому, як індивіди пов’язують власну долю з ланкою можливих референтних груп. Важливо зазначити, що суб’єкт-об’єктним або суб’єкт-суб’єктним способом особистість може ставитись не тільки до певних аспектів зовнішнього світу, а й до самої себе, до своїх внутрішніх станів та переживань. Приклади об’єктивних характеристик “учень”, “ син”, суб’єктивні характеристики “зразковий учень”, “гарний син”. Результати представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Розподіл об’єктивних та суб’єктивних самохарактеристик в колективних ідентифікаційних матрицях у підлітків шкіл інтернатів (ГПІ) та підлітків середньоосвітніх шкіл (ГПШ) (%)

Категорії	Група		критерій ϕ - Фішера
	ГПІ	ГПШ	
Об’єктивні	25,7	52,2	4,9**
Суб’єктивні	74,3	47,8	4,9**
критерій ϕ - Фішера	5,73**	0,64	

** - позначені статистично значущі відмінності при $p \leq 0,001$

Аналізуючи дані наведені у таблиці 3.3 можна бачити, що у групі ГПІ переважають суб’єктивні характеристики. За критерієм Фішера різниця між суб’єктивними і об’єктивними самохарактеристиками є значущою на рівні $p = 0,001$. На нашу думку це свідчить про брак кількості соціальних груп, у які залучені підлітки, що позначається на особливостях системи “Я”-образів. Тобто, не об’єктивні життєві позиції визначають складові “Я”, а особистісні характеристики складають систему самоідентифікації підлітків, що перебувають в умовах соціальної депривації. Така система самоідентифікацій визначає значущі параметри оцінювання інших

людей та порівняння власної групи з іншими. В термінологічній парадигмі типів самоствавлення, за Н.І.Сарджвеладзе [2], в цій групі підлітків маємо значне переважання суб'єктивних самовизначень, що визначає суб'єктне-суб'єктне самоствавлення. В когнітивному компоненті при даному способі самоствавлення об'єктивній інформації про себе протистоїть суб'єктивне самовираження, констатація загально розповсюджених якостей поступається пошуку особливих, неповторних особистісних проявів. Такий спосіб самоствавлення у даному випадку може бути розглянутий як захисна реакція особистості на умови уніфікації. Для отримання уваги з боку значущих інших підліток має відрізнятися від інших. Але, зовнішні прояви прагнення унікальності мають як позитивний, так і негативний зміст. Інколи підлітки гіпертрофовано прагнуть слідувати нормативним вимогам значущих інших (вихователів, викладачів, референтних однолітків), а інколи намагання показати свою індивідуальність набуває вираженого асоціального характеру.

У групі ГПШ статистично незначно переважають об'єктивні самоописи. Це свідчить про виражену амбівалентність ставлення до себе, що в термінологічній парадигмі типів самоствавлення Н.І.Сарджвеладзе [3] означає суб'єкт-об'єктне – суб'єкт-суб'єктне самоствавлення. Характеристикою даного типу самоствавлення є те, що маніпуляторний підхід до себе, прагнення самокорекції і відчуття самоприйняття супроводжується або замінюється прислуханням до “внутрішнього голосу”, прагненням до спонтанного самовираження. Загалом можна говорити, що амбівалентність може бути детермінантою розвитку особистості. Розв'язання внутрішньоособистісних конфліктів, викликаних амбівалентністю самоствавлення, може стати чинником інтеграції розрізнених “Я”-образів в єдину систему – “Я”-концепцію. Підлітковий вік власне і характеризується більшістю авторів, як суперечливий та конфліктний період життя особистості. Підлітки групи ГПШ завдяки більшій кількості та інтенсивності соціалізуючи впливів мають більший потенціал особистісного розвитку, хоча для особистості ці процеси є болісними. Натомість, у групі підлітків ГПШ відсутність амбівалентності та явних внутрішньоособистісних конфліктів, обертається відсутністю внутрішніх потенцій особистісного розвитку.

Далі ми визначили співвідношення інтегративних ідентифікаційних категорій в структурі колективних ідентифікаційних матриць підлітків та порівняли отримані результати в обох групах підлітків. Для цього був проведений аналіз ідентичності шести узагальнених показників (фізичне “Я”, матеріальне “Я”, соціальне “Я”, діяльнісне “Я”, комунікативне “Я”, рефлексивне “Я”). Отримані данні наведені у таблиці 3

Таблиця 3.

Розподіл інтегративних ідентифікаційних категорій у підлітків шкіл інтернатів (ГПІ) та підлітків середньоосвітніх шкіл (ГПШ)

	Інтегративні ідентифікаційні категорії	ГПІ	ГПШ	критерій φ - Фішера
		%	%	
1	Фізичне “Я”	65,06	31,33	6,11**
2	Актуальне “Я”	34,94	19,33	3,15**
3	Соціальне “Я”	16,87	80,72	12,30**
4	Діяльнісне “Я”	23,49	56,67	6,15**
5	Комунікативне “Я”	48,19	77,71	5,54**
6	Рефлексивне “Я”	3,61	40,67	8,88**

* - позначені статистично значущі відмінності при $p \leq 0,05$

** - позначені статистично значущі відмінності при $p \leq 0,001$

Як видно з таблиці 3.2 за всіма інтегративними ідентифікаційними категоріями у групах порівняння зафіксована статистично значуща різниця.

У групі ГПІ переважають самовизначення, що ввійшли до інтегративних категорій фізичне “Я”, комунікативне “Я” та матеріальне “Я”. У групі ГПШ ієрархія інтегративних категорій вибудовується по іншому: переважають самовизначення, що ввійшли до інтегративних категорій соціальне “Я”, комунікативне “Я”, діяльнісне “Я”.

Слід підкреслити, що окрема інтегративна ідентифікаційна категорія сполучиться з комплексом інших категорій. Тому простого порівняння отриманих даних замало для розуміння суб'єктивного змісту самоідентифікації представників обраних груп. Аналіз суб'єктивної картини належності підлітка, насамперед до широких соціальних груп, таких, як учнівська, сімейна, регіональна, громадянська, етнічна тощо є дуже складним. Відповідно до мети нашого дослідження ми

намагалися з'ясувати можливості інтеграції “Я”-образів в єдину “Я”-концепцію, через подолання дезінтеграції та усвідомлення окремих складових “Я”, а також розвитку ціннісного ставлення підлітка до самого себе, через усвідомлення ставлення інших людей.

Найбільш істотною різницею між групами порівняння, зафіксованою за допомогою критерію Фішера, є вага інтегративної ідентифікаційної категорії соціальне “Я” в колективних ідентифікаційних матрицях підлітків. Значення соціального “Я” значно переважає у підлітків масових шкіл, що є наслідком більш широкої замученості підлітків даної групи до різних соціальних угруповань. В той же час підлітки з групи ГПШ відчують брак можливостей участі у різноманітних соціальних угрупованнях.

Другою за значенням відмінністю між групами порівняння є різниця за інтегративною ідентифікаційною категорією рефлексивне “Я”. Відсоток респондентів з групи ГПШ, які застосували самовизначення себе через самооцінку своїх особистісних якостей та соціальних потенцій вкрай незначний. Натомість в групі ГПШ самовизначення через самоцінювання власної особистості є доволі представленими. Такі результати є доволі очікуваними, адже процеси само оцінювання пов'язані з оцінюванням інших людей з різних соціальних угруповань, що узгоджується з розподілом значень за інтегративною ідентифікаційною категорією “соціальне “Я””.

Третьою відмінністю між групами є різниця між значеннями інтегративної ідентифікаційної категорії “діяльнісне “Я””. В групі ГПШ кількість самовизначень через категорії діяльності майже у двічі більша ніж у групі ГПШ. Ми пов'язуємо це з набагато більшою залученістю підлітків масових шкіл до різних груп (шкільний колектив, родина, гуртки, спортивні секції, громадські організації, неформальні підліткові групи тощо), що дає змогу опанувати підліткам різноманітні форми і види діяльності.

Що до інтегративної ідентифікаційної категорії “комунікативне “Я”” – з одного боку, її значення у групі ГПШ майже у двічі переважають значення у групі ГПШ, а з іншого, у групі ГПШ за значущістю ця категорія займає друге місце. Ми

вважаємо, що брак спілкування у підлітків з інтернатів та прагнення спілкування обумовлюють такі показники.

Інша відмінність між групами полягає у перевазі значень інтегративних ідентифікаційних категорій “фізичне “Я”” та “актуальне “Я”” у підлітків з групи ГПШ. Ми схильні пояснювати це браком соціальних контактів, що призводить до спроб шукати ідентифікаційні ознаки у параметрах фізичного “Я”, ситуативних “Я”, особистісних “Я”, тобто спиратися на найбільш доступні та явні індивідуальні характеристики.

Отже, дані отримані за методикою “Хто Я?”, дозволяють зробити наступні висновки:

1. В групах порівняння існують статистично значущі відмінності у співвідношенні ідентифікаційних категорій. У групі підлітків позбавлених батьківського піклування переважає персональна (особистісні якості) ідентичність, самоописи зовнішності (суб'єктивний опис своїх фізичних даних і фактичний опис своїх фізичних даних), підлітки цієї групи більш схильні визначати себе через поточний стан і свою власність. У підлітків середньоосвітніх масових шкіл найбільш вираженими є сімейна, статево-рольова, етнічна, громадянська та локально-місцева ідентичності. За категоріями “особистісні якості” та “перспектива спілкування, побажання, мрії, пов'язані з людьми” статистично значущої різниці між групами не виявлено. Такі дані свідчать про те, що у підлітків обох груп, з одного боку, з однаковою інтенсивністю відбувається формування самосвідомості через усвідомлення власне особистісних відмінностей, а з іншого боку, це підтверджує відомий факт, що спілкування є провідним видом діяльності у підлітковому віці.

2. Провідною групою категорій у колективних ідентифікаційних матрицях підлітків позбавлених батьківського піклування є самовизначення, які увійшли до категорій “учнівська належність”, “особистісні якості”, “фактичний опис своїх фізичних даних”, “суб'єктивний опис своїх фізичних даних”. Натомість, у групі підлітків середньоосвітніх масових шкіл переважають самовизначення, які увійшли до категорій “учнівська належність”, “сімейна належність”, “спілкування”, “перспектива діяльності”. Такий розподіл категоріальних самовизначень свідчить

про те, що у підлітків позбавлених батьківського піклування оцінка інших людей переважно відбувається через когнітивно-прості інтерпретаційні схеми. Це призводить до того, що вони виявляються не здатними до адекватної оцінки оточуючих, прогнозування їх можливих конативних та афективних реакцій, а також, відповідно, у цих підлітків не вибудовується система самооцінювання себе через значущих інших. Натомість підлітки середньоосвітніх масових шкіл порівнюючи себе з іншими оперують переважно груповими категоріями. Загалом це може свідчити про розмежування у їх свідомості образів актуального, динамічного та ідеального “Я”.

3. Найбільш актуальними ідентичностями в обох групах виявилася учнівська належність. У підлітків позбавлених батьківського піклування далі за актуальністю знаходяться ідентифікаційні категорії “перспектива спілкування”, “особистісні якості”, а у групі школярів - сімейна ідентичність та одразу дві ідентифікаційні категорії “спілкування” та “перспектива діяльності, побажання, мрії, пов’язані з діяльністю”. Тобто у підлітків позбавлених батьківського піклування актуальними є лише статусно-рольові категорії, а у школярів до статусно-рольових категорій додаються соціально-діяльнісні. Тому засвоєння нової інформації підлітками позбавленими батьківського піклування утруднено через сталість та жорсткість сформованої недиферінцьованої ідентифікаційної матриці. Загалом це утруднює формування нових “Я”-образів та призводить до зменшення адаптивних можливостей особистості.

4. У підлітків позбавлених батьківського піклування переважають суб’єктивні характеристики, що пояснюється браком соціальних груп, до яких залучені підлітки. Загалом це позначається на структурі системи “Я”-образів. Тобто, не об’єктивні життєві позиції визначають складові “Я”, а особистісні характеристики складають систему самоідентифікації підлітків, які перебувають в умовах соціальної депривації. В когнітивному компоненті ідентифікаційної матриці, об’єктивній інформації про себе протистоять суб’єктивні категорії, констатація загально розповсюджених якостей поступається пошуку особливих, неповторних особистісних проявів.

У ідентифікаційній матриці підлітків середньоосвітніх масових шкіл статистично незначно переважають об'єктивні самоописи, що свідчить про виражену амбівалентність ставлення до себе, тобто суб'єкт-об'єктне – суб'єкт-суб'єктне самоствавлення. Амбівалентність виступає детермінантою розвитку особистості. Розв'язання внутрішньоособистісних конфліктів, викликаних амбівалентністю самоствавлення, стає чинником інтеграції розрізнених “Я”-образів в єдину систему – “Я”-концепцію.

5. Порівняли співвідношення інтегративних ідентифікаційних категорій в структурі ідентифікаційних матриць підлітків показало, що за всіма інтегративними ідентифікаційними категоріями (фізичне “Я”, матеріальне “Я”, соціальне “Я”, діяльнісне “Я”, комунікативне “Я”, рефлексивне “Я”) у групах порівняння зафіксована статистично значуща різниця. У підлітків позбавлених батьківського піклування переважають самовизначення, що ввійшли до інтегративних категорій фізичне “Я”, комунікативне “Я” та матеріальне “Я”. У підлітків середньоосвітніх масових шкіл ієрархія інтегративних категорій вибудовується по іншому: переважають самовизначення, що ввійшли до інтегративних категорій соціальне “Я”, комунікативне “Я”, діяльнісне “Я”.

Найбільш істотною різницею між групами порівняння, зафіксованою за допомогою критерію Фішера, є вага інтегративної ідентифікаційної категорії соціальне “Я” в ідентифікаційних матрицях підлітків. Вага категорії соціального “Я” значно переважає у підлітків масових шкіл. Другою, за значенням, відмінністю між групами порівняння є різниця вираженості категорії рефлексивне “Я”, вага цієї категорії також значно переважає. Третьою відмінністю між групами є різниця між значеннями інтегративної ідентифікаційної категорії “діяльнісне “Я””. У підлітків середньоосвітніх масових шкіл кількість самовизначень через категорії діяльності майже у двічі більша ніж у підлітків позбавлених батьківського піклування. Четверта відмінність між групами полягає у перевазі значень категорій “фізичне “Я”” та “актуальне “Я”” у підлітків позбавлених батьківського піклування.

Література:

1. Солдатова Г.У. Психология межэтнической напряженности. М., 1998.

2. Сарджвеладзе Н.И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой. Тбилиси. 1989.
3. Сарджвеладзе Н.И. Личностная позиция и репрезентация жизненного пути у молодежи // Психология личности и образ жизни. – М.: Наука, 1987. – 219 с. 147